

dr hab. Józef Grabarek, prof. UG
Katedra Lingwistyki Stosowanej i Translatoryki
Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk, 28 lipca 2015r.

Ocena dorobku naukowego Barbary Komendy-Earle w związku z postępowaniem o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego

I. Sylwetka habilitantki

Dr Barbara Komenda-Earle ukończyła magisterskie studia germanistyczne w roku 1995 na uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (praca magisterska: *Lexikalische Entlehnungen slawischer Herkunft im Deutschen anhand des Schaffens von Johannes Bobrowski und Günter Grass*). W sześć lat później uzyskała na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa (rozprawa doktorska: *Sekundäre Verwendungsweisen von Nationalitäts- Länder- und Rassenbezeichnungen im Deutschen und Polnischen. Mit besonderer Berücksichtigung der semantischen Gebrauchstheorie*).

Od października 1995 dr Barbara Komenda-Earle jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym Uniwersytetu Szczecińskiego:

- w latach 1995-2001 na stanowisku asystenta w Instytucie Filologii Germańskiej,
- w latach 2001-2004 na stanowisku adiunkta w Instytucie Filologii Germańskiej,
- w latach 2004-2006 na stanowisku adiunkta w Katedrze Neofilologii i Europeistyki,
- od roku 2006 na stanowisku adiunkta w Instytucie Filologii Germańskiej.

Dr Barbara Komenda-Earle jest aktywną uczestniczką życia naukowego będąc członkiem Europejskiego Stowarzyszenia Frazjeologii, Międzynarodowego Stowarzyszenia Germanistów, Societas Humboldtiana Polonorum i Stowarzyszenia Germanistów Polskich.

Jej działalność naukowa została doceniona przez władze Uniwersytetu Szczecińskiego poprzez przyznanie jej dwukrotnie (2002, 2006) nagrody rektora.

Wynikiem uznania były też stypendia przyznane jej na badania przez DAAD i Fundację Humboldta.

2. Ocena dorobku naukowego towarzyszącego rozprawie stanowiącej podstawę postępowania

Dorobek naukowy do dnia złożenia wniosku składa się oprócz rozprawy habilitacyjnej z:

- 2 monografii napisanych w języku niemieckim
- 36 rozpraw i pomniejszych artykułów naukowych - 30 w języku niemieckim, 6 w polskim
- 28 recenzji publikacji naukowych opublikowanych w zdecydowanej większości w języku niemieckim, głównie w "Germanistik. Internationales Referatenorgan mit bibliographischen Hinweisen" (wydawnictwo Niemeyer Tübingen);
- współredakcja dwóch pierwszych tomów czasopisma naukowego *Problemy nauk stosowanych* (2013, 2014). W przygotowaniu do druku jest tom trzeci.

Do tego dochodzi udział w wieloautorskich pracach leksykograficznych, z których jedna (Słownik polsko-niemiecki) ma już kilka wydań. Natomiast *Słownik terminologii metaleksykograficznej* jest w druku. W przygotowaniu jest "Niemiecko-polski słownik frazeologizmów" online.

Dr Barbara Komenda-Earle uczestniczyła z referatami w 17 konferencjach naukowych. Zdecydowana ich większość (15) to konferencje międzynarodowe, z czego trzy w Niemczech i jedna na Węgrzech). Wygłoszone referaty spotkały się z uznaniem uczestników konferencji i w większości zostały opublikowane w tomach pokonferencyjnych.

Habilitantka jest też autorką trzech sprawozdań z konferencji naukowych (dwa w seriach Uniwersytetu Szczecińskiego jedno w Bonn (DAAD).

Jest to więc dorobek pokaźny, który należy uznać za w pełni wystarczający dla toku procesu habilitacyjnego.

Przed obroną rozprawy doktorskiej Barbara Komenda-Earle opublikowała trzy artykuły, z których dwa ukazały się "Colloquia Germanica Stetinensia" a jeden w materiałach pokonferencyjnych międzynarodowej konferencji młodych naukowców w Karpaczu.

Powstałe po uzyskaniu stopnia doktora publikacje to przede wszystkim dwie monografie.

Licząca 204 strony i oparta na rozprawie doktorskiej monografia *Sekundäre Bedeutungen von Nationalitäts- und Länderbezeichnungen im Deutschen und Polnischen. Unter besonderer Berücksichtigung der semantischen Gebrauchstheorie* poświęcona jest kontrastywnemu opisowi znaczeń pobocznych wybranych leksemów nazywających narody i kraje w języku niemieckim i polskim. Metodologicznie praca jest oparta na semantycznej teorii użycia (Wittgenstein, Austin, Searle). Przebadanych zostało ok. 470 leksemów niemieckich i 530 leksemów polskich. Opis obejmuje oprócz aspektów semantycznych także

pragmatyczne i stylistyczne. Czytelnik otrzymuje pełen obraz tworzenia się znaczeń pobocznych/wtórnych. Jednym z ważnych aspektów jest wytwarzanie się stereotypów powstałych na podstawie konotacji, często negatywnych. Konotacje te odnoszą się nie tylko do narodów żyjących w sąsiedztwie (Polaków, Niemców, Rosjan), które nie zawsze łączyła przyjaźń, lecz także Romów (Cyganie) i Turków. Ze zrozumieniem odnoszę się do faktu, że pominięte zostały pewne typowe użycia - np. *angielskie zakupy/Englisch einkaufen* (bez płacenia).

Uzupełnienie tej pracy tworzy druga pozycja książkowa będąca słownikiem znaczeń sekundarnych nazw narodowości i krajów w języku niemieckim i polskim. Słownik ten zawiera ok. tysiąc haseł. Słownik ten bazuje również na rozprawie doktorskiej i w związku z tym występują tutaj powtórzenia informacji z wyżej omówionej monografii. Oprócz leksemów omówionych w poprzedniej monografii i odnoszących się do Niemiec/Niemców, Anglii/Anglików, Francji/Francuzów, Holandii/Holendrów, Rosji/Rosjan, Szwecji/Szwedów, Hiszpanii/Hiszpanów, Turcji/Turków pojawiają się leksemy odnoszące się do Polski/Polaków, byłych i aktualnych krajów/regionów niemieckich. Belgii/Belgów, Czech/Czechów, Chin/Chińczyków, Brazylii/Brazylijczyków, Portugalii/Portugalczyków i wielu innych krajów oraz narodów. Także tutaj pojawiają się niewielkie luki (np. *Französische Schweiz, spanisches Wachs*), które jednak nie mają wpływu na pozytywną ocenę całości.

Zdecydowana większość artykułów poświęcona jest badaniom nad frazeologizmami z uwzględnieniem przysłów. Badania te zajmują się następującymi aspektami:

- definicja przysłów i frazeologizmów,
- opis ich gramatyki, semantyki i pragmatyki,
- ekwiwalencji i konwergencji.
- opracowań leksykograficznych,
- powiązań z historią i historią kultury,
- kontrastów niemiecko-polskich.

Problemem definiowania frazeologizmów zajmuje się aż 10 artykułów. Nasuwa się więc podejrzenie, że mogą w nich występować powtórzenia. Jednakowoż zapoznanie się z treścią tychże artykułów skłania do wniosku, że w większości w nich sprawy definicji frazeologizmów nie są dyskutowane (np. w artykułach *Wann hatte man einem ein Bad zurichten können - Zu Prozessen der Entstehung und des Schwundes von Redensarten: Oznaczenia frazeologizmów w słownikach Pons Duży słownik niemiecko-polski, polsko -*

*niemiecki (2002) i Langenscheidt Polsko-niemiecki i niemiecko-polski Słownik Partner (2006), Przekład frazeologizmów w leksykografii niemiecko-polski (błąd w tytule skorygowany w spisie), a w innych problem ten jest poruszany tylko marginalnie (np. w artykule *Semantik und Pragmatik von Phraseolexemen aus gebrauchstheoretischer Sicht, Phraseologische Textvernetzungen in der Textsorte Kinderwitz*). Szerzej sprawy definicji (szczególnie przysłów) omawiane są tylko w niewielu artykułach (np. *Moderne Sprichwörter untersuchen - das Was und Wie, dargestellt an deutschen und polnischen Sprichwörtern; Zu lexikalischen Aspekten von Sprichwörter: anhand von einsprachige deutschen Wörterbüchern* (tytuł nieszczęsny i w dodatku z błędem, autorka go nie wymienia w tym miejscu w autoreferacie), *Sprichwörter und Antisprichwörter: Kultur und (Anti)kultur* (cechy Antisprichwörter), *Das Sprichwort als (Mikro)text*. Najszerzej omówione i zdefiniowane są frazeologizmy zdaniowe, frazeologizmy pragmatyczne, welleryzmy (Antisprichwörter). Autorka w nawiązaniu do innych badaczy traktuje przysłowia jako mikroteksty. W żadnej z wymienionych prac nie znajdujemy kompletnej definicji frazeologizmu oraz pełnego ich podziału. Brak jest też odgraniczenia przysłów od tzw. mądrości ludowych, które przez dużą grupę nadaczy (np. Iwona Bartoszewicz, Sylwia Firyn) nie są zaliczane do przysłów.*

Lepiej wypadają publikacje, w których autorka zajmuje się treścią frazeologizmów. Wartościowy jest artykuł poświęcony nieprzetłumaczalności frazeologizmów wywodzących się od nazw etnicznych, co wynika z różnej konotacji tychże nazw (*Francja elegancja i etepetete: kulturowe i językowe źródła nieprzetłumaczalności wyrażen wywodzących się od nazw etnicznych* (różne tytuły w bibliografii i w artykule). Nieprzetłumaczalność jest zdaniem autorki przyczyną omijania takich frazeologizmów w słownikach dwujęzycznych. Skojarzenia z językiem ojczystym mogą prowadzić do błędnych tłumaczeń. Ciekawy jest też artykuł o znaczeniu stylistycznym frazeologizmów.

Dwie dalsze grupy artykułów stanowią:

- artykuły zajmujące się problemami ekwiwalencji i konwergencji,
- artykuły poświęcone aspektom badań z punktu widzenia leksykografii

Przy omawianiu problemów semantycznych, pragmatycznych i ekwiwalencji pojawia się słusznie odniesienie do aspektów kulturowych. Różne odniesienie historyczno-kulturowe prowadzi do specyficznego znaczenia konotatywnego, które jest typowe dla danej wspólnoty językowej i narodowej. Stąd wynika nieprzetłumaczalność. Wyjątek stanowią tutaj internacjonalizmy (wywodzące się z łaciny, biblii itd) oraz zapożyczenia z drugiego języka.

Pełniejsze informacje otrzymujemy na temat podziału syntaktycznego frazeologizmów (artykuł: *Das fünfte Rad am Wagen sein. Zur Grammatik des Satzphraseologismus*). Dają się tutaj zauważyć dwa problemy:

- opieranie się na innej własnej publikacji, o czym świadczą odsyłacze do tej jednej pozycji,
- brak odniesień do innej literatury, choćby do monografii Sylwii Firyn (*Zur syntaktischen Struktur der deutschen Sprichwörter*, Piła 2006), tudzież do prac Iwony Bartszewicz (np. *Analoge Sprichwörter im Deutschen Niederländischen und Polnischen*, Wrocław 1994) i Stanisława Prędoty (np. *O welleryzmach niderlandzkich*)

Oceniając dorobek naukowy towarzyszący należy stwierdzić, że jest w dużej części monotematyczny, gdyż autorka zajmuje się frazeologizmami (zwroty i przysłowia) oraz ich powiązaniem z kulturą (etnonimy/egzoetnonimy i związane z nimi stereotypy).

Innej tematyce poświęcone jest siedem artykułów, które powstały raczej na początku drogi naukowej habilitantki. Są to:

- *Das Volksmärchen und die "Gattung Grimm" - Historiographische und linguistische Ermittlungen* (w druku w SGP);
- *Sprachspiele, Lebensformen und kulturelle Identität*;
- *Zur Stellung der Lexik in der Fachtextlinguistik: Standpunkte, methodische Verfahren, Perspektiven*;
- *Methoden der Bedeutungsbeschreibung. Das Problem der semantischen Definition anhand von einsprachigen deutschen und polnischen Wörterbüchern*;
- *Zum semantischen Status der Konnotationen und zu ihrer Stellung in der Bedeutungsbeschreibung nach der Theorie des Sprachgebrauchs*;
- *Lexikalische Entlehnungen slawischer Herkunft im Deutschen. Bemerkungen zu ihrer Stelle im deutschen Sprachsystem und in deutschen Prosatexten anhand des Schaffens von Johannes Bobrowski und Günter Grass*;
- *Strukturelle versus gebrauchstheoretische Ansätze in der lexikalischen Semantik*.

Dwie ostatnie prace powstały przed obroną doktoratu i nawiązują do badań związanych z pracą magisterską. Artykuły te prezentują niezły poziom, choć niektóre z nich omawiają tylko pewne wycinki problemu. Przykładem może być artykuł *Methoden der Bedeutungsbeschreibung*, gdzie autorka uwzględnia tylko te metody, które można zastosować na zajęciach (np. opisy werbalne - parafrazy, synonimy, definicje itd.). Autorka pomija lub traktuje bardzo marginalnie takie metody jak tablice cech semantycznych, pola wyrazowe, teorie prototypów. Wynika to stąd, że autorka skupia się na opisach w słownikach

jednojęzycznych, choć wskazywanie palcem na przedmiot czy wykonywanie czynności nie są metodami stosowanymi w słowniku. Dobrze omówiona jest sprawa definicji i definiowania.

Trzy nieco późniejsze artykuły ukazały się krótko po obronie rozprawy doktorskiej, a tylko dwa wymienione na początku powstały w ostatnich latach.

Do grupy dobrych artykułów zaliczyć należy *Zum semantischen Status der Konnotationen und zu ihrer Stellung in der Bedeutungsbeschreibung nach der Theorie des Sprachgebrauchs*, w którym autorka w oparciu o dotychczasowe badania omawia zwięźle aspekty definicyjne i podziału konotacji.

Także tematyka wygłoszonych referatów oscyluje zasadniczo wokół problemów frazeologii i etnonimów (czasem w powiązaniu z aspektami historycznokulturowymi). Przywiązanie do problematyki frazeologii, etnonimii i ich powiązania z kulturą znajdujemy także w recenzjach. W ponad połowie recenzji autorka zajmuje się pozycjami poświęconymi frazeologii.

Taka koncentracja badań ma swoje pozytywne i negatywne strony. Do pozytywów należy fakt, że habilitantka jest wybitną specjalistką z zakresu frazeologii i jej powiązania z kulturą i etnonimią; do negatywów zaś fakt, że tak wąska specjalizacja może w przyszłości utrudniać współpracę z innymi naukowcami oraz opiekę nad doktorantami. Można jednak przyjąć, że habilitantka poszerzy w przyszłości swój zakres zainteresowań naukowych. Istnieją przesłanki ku zainteresowaniom językoznawstwem kontrastywnym, składnią, leksykologią i leksykografią, tudzież aspektami glottodydaktyki.

3. Ocena rozprawy habilitacyjnej *Sprachhistorische Entwicklungsprozesse der Idiomatik*.

An Beispielen von realhistorisch motivierten verbalen Idiomen des Deutschen

Praca wpisuje się z jednej strony w krajobraz popularnych ostatnio badań nad frazeologią i paremiologią, z drugiej zaś jest poświęcona aspektom historycznojęzycznym. Należy więc założyć, że takie połączenie zakresów badań powinno zaowocować poważnym wkładem do badań językoznawstwa germańskiego.

Licząca 429 stron rozprawa składa się z dwunastu rozdziałów. Sześć pierwszych rozdziałów (do strony 153) tworzy część teoretyczną, pięć dalszych (strony 154-373) część empiryczną, a rozdział dwunasty (6 stron) jest podsumowaniem. Oprócz tego w skład pracy wchodzi bibliografia, lista słowników, informacje o korpusie i źródłach internetowych (w sumie prawie 50 stron). Praca jest wystarczająco obszerna, a relacje kwantytatywne pomiędzy poszczególnymi jej częściami nie budzą zastrzeżeń.

Pięć pierwszych rozdziałów poświęconych jest rozważaniom teoretycznym i stanowią podbudowę pod badania empiryczne.

Rozdział pierwszy noszący tytuł *Einleitung* jest rozdziałem prezentującym całość pracy, w którym omówione są także wybrane aspekty metodologiczne.

Autorka przyjęła za zasadniczy cel opis historii frazeologizmów w zasadzie od początków ery nowożytnej do czasów współczesnych. Uwzględniona ma być przy tym zarówno strona formalna jak i treściowa. Korpus badawczy tworzą frazeologizmy pojawiające się w słownikach frazeologicznych powstałych w okresie od XVI do XX wieku. Jest to cel ambitny i godny uznania.

Rozdział drugi poświęcony jest teoretycznym rozważaniom na temat frazeologii historycznej, jej miejscu wśród innych pokrewnych dyscyplin językoznawczych, jej celom i metodom badawczym oraz stanowi hadań. Słuszna jest uwaga, że nie powstało dotychczas całościowe opracowanie tego problemu. Mamy natomiast wiele opracowań cząstkowych. Ich prezentacja jest wystarczająca.

Rozdział trzeci zajmuje się w pierwszych podrozdziałach następującymi problemami:

- celami hadań frazeologii w węższym i szerszym ujęciu,
- definicją frazeologizmu oraz kryteriami identyfikacji i opisu frazeologizmów,
- pojęciem idiomu i jego miejscem idiomów wśród frazeologizmów,
- kryteriami definicyjnymi i cechami idiomów (Mehrgliedrigkeit, Festigkeit, Idiomatizität, Lexikalisierung, Reproduzierbarkeit).

Słusznie jest założenie, że przy specyficznych badaniach diachronicznych wszystkie te kryteria powinny być uwzględniane, choć nie wszystkie są jednakowo ważne. W ujęciu historycznym pojęcie stabilności strukturalnej i treściowej ma charakter względny, gdyż struktury te i/lub ich treść często ulegają zmianie. W dalszej części tego rozdziału autorka przedstawia różne poglądy na temat relacji między zwrotem i wyrażeniem przysłowiowym oraz frazeologizmem i przysłowiem. Obraz jest kompletny i nie budzi zastrzeżeń. Swoje wywody autorka zawsze popiera odniesieniami do literatury przedmiotu (duża ilość odsyłaczy). Słuszne jest też podejście autorki, że przysłowia są specyficznymi frazeologizmami i badania paremiologiczne powinny być częścią badań frazeologicznych. Oprócz aspektów historycznych powinny być uwzględniane aspekty arealne (dialekty). Relacje między frazeologizmem i przysłowiem przedyskutowane są w podrozdziale 3.5.

W rozdziale czwartym autorka zajmuje się idiomami czasownikowym, ich definicją, charakterystyką ich formy (budowa morfosyntaktyczna) i treścią (znaczenie oraz sens).

Punktem wyjścia jest charakterystyka idiomów czasownikowych, następnie przedstawiona jest udana próba typologii ich struktury syntaktycznej w oparciu o teorię walencji. W dalszej kolejności zajmuje się semantyką tychże idiomów z perspektywy różnych podejść językoznawczych. Podejścia te rozpatrywane są z punktu widzenia potrzeb badań historycznojęzykowych. Omówione są następujące problemy:

- rodzaje motywacji z uwzględnieniem tzw. etymologii ludowej (Volksetymologie) jako swego rodzaju motywacji wtórnej
- prawidłowości zachodzące przy zmianach znaczenia,
- mechanizmy tworzenia idiomów (metaforyczne, metonimiczne i inne),
- obrazowość - jej charakterystyka,
- wariantywność frazeologiczna i status wariantów frazeologicznych

Autorka słusznie zauważa, że wariantywność frazeologizmów jest szczególnie częstym zjawiskiem na etapie ich powstawania. Nie dotyczy to tylko języka niemieckiego, lecz także innych języków. Po pewnym czasie pewne warianty zostają wyparte przez inne, co powoduje zmniejszenie się ich ilości.

- specyfika morfosyntaktyczna (np. archaiczna fleksja, inna topologia, struktury jednowyrazowe - złożenia, których dawne użycie niefrazeologiczne zanikło),
- zapożyczenia frazeologiczne z innych języków, gdzie najważniejszą rolę dawcy odgrywał język łaciński i francuski - autorka wydaje się niedoceniać języka angielskiego w okresie po II wojnie światowej. Uwagę na to zwraca Sabine Fiedler (brak w bibliografii) wskazując na fakt, że pojawiają się zapożyczenia leksykalne (The sky is the limit) i treściowe (An apple a day keeps the doctor away. - Ein Apfel am Tag macht den Arzt arbeitslos).

W rozdziale piątym omówione są wyczerpująco aspekty procesu powstawania idiomów, a mianowicie:

- derywacyjna i motywacyjna baza dla idiomów,
- powiązania z rzeczywistością pozajęzykową - szczególnie kulturą,
- mechanizmy zmian formalnych i treściowych,
- przebieg procesu leksykalizacji idiomów, z rozróżnieniem między frazeologizacją prymarną (utworzenie z luźnego związku wyrazowych) i sekundarną (utworzenie bez odniesienia do luźnych związków wyrazowych),
- problem wieloznaczności frazeologicznej (polisemia prymarna i sekundarna).

Autorka potwierdza w tym rozdziale wcześniej wyrażony pogląd, że idiomy i inne zwroty mają jako punkt wyjścia realia historyczne i kulturowe. Bez poznania tychże realiów analiza powstania frazeologizmu jest utrudniona, wręcz czasem niemożliwa.

W rozdziale szóstym scharakteryzowane są źródła, z których pochodzi badany korpus. Źródłami tymi są słowniki jednojęzyczne języka ogólnego i dialektów oraz zbiory zwrotów i przysłów. Ułatwiło to pracę autorki, gdyż poszukiwania w tekstach byłyby bardzo czasochłonne. Należy zauważyć, że podstawowe źródła mają często odsyłacze źródłowe. Autorka opiera się tutaj głównie na *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*, gdzie informacja źródłowa jest bardzo szeroka, oraz na zbiorze *Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmund nach Sinn und Ursprung erläutert* Wilhelma Borhardta, Gustawa Wustmanna i Georga Schoppe. Autorka wyekscerpowwała elementy korpusu za pomocą kryterium pozwalającego na uchwycenia ich motywacji historyczno-kulturowej. Punktem wyjścia stały się idiomy pojawiające się w pracy Lutze Röhricha *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten* w liczbie ponad 200 jednostek). Lista ta została zweryfikowana na podstawie *Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*. Ujęcie w tym słowniku jest równoznaczne z używaniem tychże idiomów we współczesnym języku niemieckim.

W rozdziale siódmym analizowane są tylko struktury w pełni zleksykalizowane/zidiomatyzowane. Do podstawowych celów badawczych autorka zalicza:

- opisanie procesów powstawania idiomów,
- holistyczny opis zmian historycznojęzycznych od momentu powstania do czasów współczesnych, ustaleniem pełnej listy wariantów,
- uchwycenia i opis mechanizmów zmian formalnych i treściowych.

Można się zgodzić z założeniem, że uchwycenie aspektów etymologicznych (motywacja prymarna) jest możliwe w zasadzie tylko przy uwzględnieniu czynników historyczno-kulturowych. Należałoby jednak dodać, że niezbędna jest przy tym znajomość języka wcześniejszych epok.

Autorka zaprezentowała swoją metodę opisu poprzez zilustrowanie jej na przykładowych pięciu jednostkach idiomatycznych. Podane zostały przy tym mechanizmy ich powstawania:

- tylko metaforyzacja;
- metonimizacja w połączeniu z metaforyzacją;
- metonimizacja w połączeniu z metaforyzacją, ironią i hiperbolą;
- kontaminacja różnych form frazeologicznych,

- metonimizacja w połączeniu z metaforyzacją i kolokacją i innymi idiomami.

Pełną listę badanych idiomów ze skrótowym ich opisem znajdujemy w podrozdziale 7.2

Autorka opisała proces tworzenia się idiomów. Najczęściej powstają one z luźnych połączeń syntagmatycznych, które z czasem przechodzą w formy o stałej strukturze. Paralelnie do tego nabierają one cech metafory lub/i metonimii, czyli wyrażać zaczynają cechy tylko wybrane elementy pierwotnej treści i wskutek tego stają się frazeologizmami. Znaczenie dosłowne wychodzi z użycia lub staje się mało znanym wariantem (selekcja wariantów znaczeniowych). Treść tych wyselekcjonowanych wariantów może z czasem ulec zmianie, czasem niejednokrotnie i to z różnych przyczyn. Stwierdzenie, że zachodzą one zasadniczo w ramach procesów metonimizacji i metaforyzacji wydaje się być zasadne w przypadku badanych frazeologizmów, nie odważyłbym się jednak generalizować tego stwierdzenia. Z pewnością jest tak przy powolnym i stopniowym przechodzeniu związku luźnego w frazeologizm, lecz nie musi być tak przy zmianach treściowych istniejących frazeologizmów. Zaletą pracy jest fakt, że autorka próbuje dokonać całościowej rekonstrukcji zmian, czyli postępowania na zasadzie śledzenia poszczególnych etapów zmian, w zasadzie od etapu związku luźnego i okresu powstania frazeologizmu poprzez poszczególne etapy jego historii i zmian treściowych do jego dzisiejszej treści i dzisiejszego użycia.

Autorka stosuje zasadniczo dwa modele opisu - klasyczny i kognitywny. Konsekwentne stosowanie tychże modeli pozwoliło jej na następujące stwierdzenia:

- w procesie metaforyzacji dają się stwierdzić pewne prawidłowości, których nie da się zgeneralizować;
- w procesie tym pojawiają się zjawiska idiosynkratyczne, które autorka nazywa "nadwyżkami znaczeniowymi" mającymi charakter konkluzji wynikających ze zmiany uwarunkowań nie tylko historycznych i kulturowych jak chce tego autorka, lecz także ze zmian językowych, społecznych, politycznych i ekonomicznych. Dopiero tak kompleksowe podejście do badania pozwala na pełne poznanie i zrozumienie procesu zmian. Autorka czyni to w swojej pracy, choć nie nazywa tego *expressis verbis*. Przyznaje się do tego twierdząc, że modele metaforyczne są pomocne, jednak nie dają całościowego obrazu zmian.

Na podstawie swoich dociekań autorka doszła do wniosku, że na etapie powstawania idiomów o motywacji realnohistorycznej najważniejszym mechanizmem była metonimia. Na dalszym planie autorka widzi elipsę, ironię, peryfrazę i porównanie. Ten wniosek jest właściwy.

Słuszne jest stwierdzenie, że idiomy nie koniecznie muszą powstawać z luźnych związków frazeologicznych, lecz także przez kontaminację różnych form frazeologicznych oraz poprzez skracanie przysłów. Dojść tutaj powinno też tworzenie z biblizmów (*seine Hände in Unschuld waschen* - Matthäus). Tego typu przejścia można także traktować jako zapożyczenia.

W konkluzji autorka dochodzi do słusznego wniosku, że zachodzące zmiany ilościowe dotyczą zmian liczby wariantów znaczeniowych (zwiększanie lub zmniejszanie) a zmiany jakościowe dotyczą cech stylistycznych, kompatybilności z innymi formami właściwości gramatycznych. W ostatnim przypadku następować może redukcja ilości składników/komponentów, zmian w zakresie kategorii morfologicznych i syntaktycznych.

Zmiany treściowe to w pierwszej kolejności rozszerzenie i zawężenie znaczenia zwrotu, zmian na płaszczyźnie nacechowania stylistycznego, zmian na płaszczyźnie ewaluacyjnej (pejoryzacja, melioryzacja).

Swego rodzaju dodatkiem do pracy i zarazem jej uzupełnieniem jest króciutki rozdział 10 poświęcony derywacji defrazeologicznej, czyli na tworzeniu leksemów jednowyrazowych z frazeologizmów. Autorka wykazuje, że bazami tychże słów są rzeczowniki, czasowniki i przymiotniki.

W rozdziale 11 autorka zestawia główne typy formalnych i semantycznych zmian frazeologicznych. Wyróżnia ich w sumie dziewięć:

- zmiany wyłącznie semantyczne dotyczące znaczenia całkowitego (dwa warianty);
- zmiany leksykalne, czyli pojawianie się słów i fraz jako wymienników;
- zmiany semantyczne w połączeniu z leksykalnymi (dwa warianty);
- zmiany morfosyntaktyczne (trzy warianty);
- zmiany leksykalne w połączeniu z morfosyntaktycznymi (trzy warianty);
- zmiany semantyczne z połączeniu z morfosyntaktycznymi (trzy warianty);
- zmiany semantyczne w połączeniu z leksykalnymi i morfosyntaktycznymi (dwa warianty);
- kontaminacje różnych form
- tworzenie idiomów z przysłów.

Jest to podział szczegółowy, mający charakter sensu stricte naukowy, będący poważnym wkładem do badań na historią frazeologizmów.

W podsumowaniu autorka wskazuje na cele pracy (etymologia idiomów od powstania do ewentualnego wyjścia z użycia), mechanizmy ich leksykalizacji, rodzaje zmian formalnych i treściowych oraz osiągnięte rezultaty, które są w pełni zadowalające.

Bibliografia jest obszerna, jednak pojawiają się pewne luki. Obejmuje ona w zasadzie prawie wyłącznie tylko prace badaczy niemieckich i związanych z Niemcami. Prace badaczy anglojęzycznych, węgierskich i polskich są uwzględnione w bardzo małej ilości.

Praca dr Barbary Komendy-Earle jest pierwszym pełnym opracowaniem genezy wybranych idiomów i historii ich formy i treści od czasów ich powstania do początków XXI wieku i jest poważnym wkładem do badań nad historią języka niemieckiego i frazeologii niemieckiej od epoki wczesnonowowysoko-niemieckiej.

Na koniec kilka uwag na temat języka. Język prac przedłożonych do oceny jest językiem naukowym i odpowiada swoim poziomem stawianym wymaganiom. Drobne potknięcia jak np. kropka po numerze pierwszego rozdziału, (w nagłówku rozdziału i w innych rozdziałach nie ma). Tytuły w bibliografii załączonej do wniosku są czasem nieco zmienione - np. B8, B 24 i B 26) nieco inne w spisie i nieco inne tytuły odpowiednich artykułów.

4. Konkluzja

Prace naukowe dr Barbary Komendy-Earle są pracami sensu stricto naukowymi i tworzą swego rodzaju wstęp, drogę prowadzącą do kompleksowych badań w ramach rozprawy habilitacyjnej. Stosowane przez dr Barbarę Komendę-Earle metody opisu są nowoczesne, częściowo nawet nowatorskie. Lektura jej publikacji upoważnia do stwierdzenia, że jej badania poruszają problemy ważne, tzn. relewantne dla rozwoju języka niemieckiego.

W zdecydowanej większości swoich prac, przede wszystkim zaś w rozprawie habilitacyjnej, autorka dąży do całkowitego zgłębienia tematu, a przekazywana przez nią wiedza jest wynikiem dużej dociekliwości naukowej i dużych umiejętności badawczych.

Rozprawa habilitacyjna i ogólny dorobek naukowy p. dr Barbary Komendy-Earle spełniają w moim najgłębszym przekonaniu wymogi zawarte w ustawie o tytule i stopniach naukowych i stanowią wystarczającą podstawę do nadania jej stopnia doktora habilitowanego w zakresie językoznawstwa niemieckiego.

Josef Gnebnitz